

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΦΥΣΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΛΟΓΟΣ

«ΕΝΩΠΙΟΣ ΕΝΩΠΙΩ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Λόγος και αντικείμενον τοῦ λόγου εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ φιλοσοφία ἀνῆλθεν εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ὡς λογοδότησις. Σκοπὸν καὶ ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος λόγου καθώριζεν ἡ ἔκφρασις «λόγον διδόναι». Τὸ φιλοσοφεῖν ἐτερμάτισε τὴν πρώτην ἱστορικὴν του φάσιν ὡς ἀπολογία. Ὅπως δὲ μὴ καὶ ἐὰν ἐννοῆται, ἡ ἀπολογία προϋποθέτει κριτὴν, ὑπεύθυνον καὶ πράξιν. Φιλοσοφία εἶναι ὁ τρόπος τῆς συναίρέσεως ἐλέγχου καὶ ἐλεγχομένου διὰ τὴν πράξιν τῆς συναίρέσεως αὐτῆς. Ὁ λόγος φιλοσοφεῖ, ἐφ' ὅσον δικαιολογεῖ καὶ ἐλέγχει τὴν παρουσίαν του. Λόγος καὶ αντικείμενον τοῦ λόγου εἶναι εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόβλημα.

Ὅταν διατυπώνη ἀπόψεις, ὁ λόγος ἐπιχειρεῖ γὰρ συλλάβῃ τὸ νόημά του. Ὅπου ἐμβαθύνει εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ὑπάρξεώς του, φιλοσοφεῖ. Ἐὰν γνωρίζῃ, δὲν κυριαρχεῖ ἐπὶ ἐνὸς πράγματος, ἀλλ' ἀπελευθεροῦται. Ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῆ παρουσιάζεται ὡς μία ἐσωτερικὴ μεταστροφή καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς μία αὐτοκριτικὴ. Φιλοσοφικὴ γνῶσις σημαίνει λοιπὸν διείσδυσιν τοῦ λόγου εἰς τὸν λόγον, ἀναλογισμὸν τοῦ λογιζομένου, ἀναζητήσιν

τοῦ ἀναζητοῦντος. Ἡ γνῶσις εἶναι ἄρα, ὅταν ἔχη φιλοσοφικὸν χαρακτήρα, μία μετουσίωσις, ἀνοιγμα βάθους ἐντὸς ἐνὸς προβλήματος, τὸ ὁποῖον διαρθρώνει τὴν συνείδησίν του, μία προχώρησις πρὸς τὰ ἔσω καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς μία περισυλλογή.

Πῶς ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται ἡ φιλοσοφία. Ὡς ἔργον τῆς φιλοσοφίας, τὴν περισυλλογὴν αὐτὴν ὀνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι «κτήσιν ἐπιστήμης»¹. Ἡ φιλοσοφία ἐνεφανίσθη εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας ὡς μία ἐσωτερικὴ κίνησις τοῦ λόγου πρὸς τὸν πυρῆνα τοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁ ἴδιος ἀνεπτύσσεται. Εἰς τὴν τάσιν αὐτὴν ἐδόθη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα «θεωρία», εἰς τὸν σκοπὸν τῆς «ἐπιστήμης». Τὸ οὐσιῶδες τῆς φιλοσοφίας ἦτο ἡ αὐτοσυνείδησις τοῦ λόγου, μία θεωρητικὴ διεξόδος πρὸς τὸ βάθος τοῦ ὄντος, τὴν ρίζαν τῶν λογικῶν ἔργων. Κάλλιστα λοιπὸν ἡ ἱστορία θὰ ἤμποροῦσε νὰ μᾶς παραδώσῃ ὡς ὄνομα τῆς τάσεως τοῦ λόγου νὰ περισυλλέξῃ τὸν ἑαυτὸν του ἐντὸς τῆς ἐπιστήμης τὴν θεωρίαν. Ἐναντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν συμβολισμὸν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς ὅ,τι δὲν ἔχει πρακτικὸν νόημα, ἡ θεωρία θὰ εἶχεν, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ πράγματα κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἀρχικὴν τῶν σημασίαν, τὸ δίκαιον καὶ τὴν δυνατότητα νὰ ἐκφράζῃ, ὅ,τι σήμερον ἐννοοῦμεν ὡς «φιλοσοφίαν».

Διότι τελικῶς τὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξεν ἡ συμπύκνωσις τῆς διαμαρτυρίας ἐναντίον μιᾶς κατευθύνσεως τῆς θεωρίας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θεωρητικούς, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἐκπροσωποῦν τὴν σοφίαν, δηλαδὴ τὴν μεθοδικὴν γνῶσιν τοῦ συνόλου τῶν πραγμάτων διηρημένων εἰς ὀργανικὰς ἐνότητες, συνειδητοποιήθη ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς θεωρίας μία διάθεσις, οἱ φορεῖς τῆς ὁποίας ἔβλεπον ἐκ μετριοφροσύνης εἰς τὴν σοφίαν μόνον τὸ ἰδεῶδες, ἠσθάνοντο ὁμως ὅτι βαρύτητα εἶχεν ὁ τρόπος τῆς ἀποκτήσεως καὶ ὄχι ἡ ὑπεροψία τῆς διαθέσεως ἐ-

(1) Πλάτωνος, Εὐθύδημος 228 D.

νός κτήματος, τὸ ὁποῖον «θεωρητικῶς», δηλαδή εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἦτο ἀνέφικτον. Ἐντὺν ἀντὶ γὰρ ἐκπροσωποῦν τὴν σοφίαν, ὠρισμένοι ἐκπρόσωποι τῆς θεωρίας συγκατετίθεντο γὰρ τείνουσιν πρὸς τὴν σοφίαν, γὰρ μὴ εἶναι «σοφισταί», ἀλλὰ «φιλόσοφοι». Ἡ κίνησις αὕτη ἐφάνη τελικῶς ὅτι ἐπεκράτησε, τοῦλάχιστον οἱ ἐπίγονοι τῆς ἀπέδωσαν μεγαλυτέραν σημασίαν καὶ τιμὴν, ὥστε γὰρ τὴν ταυτίσασιν πρὸς τὸν ὀρθὸν τρόπον τοῦ θεωρητικῶς σκέπτεσθαι καὶ ἐν τέλει γὰρ ἀντικαταστήσασιν τὴν «θεωρίαν» διὰ τῆς «φιλοσοφίας». Ὅτε ὁμοίως ἡ ἱστορικὴ συνθήκη, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψεν ἡ «φιλοσοφικὴ» κίνησις, εἶχε παρέλθει, ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἡ ἔτυμολογία, εἰς τρόπον ὥστε ἡ φιλοσοφία ἐκινδύνευσεν ἐπανειλημμένως γὰρ ἐκληφθῆ ὡς ἐρωτοτροπία πρὸς τὴν σοφίαν, ἐχαρακτήρισε τὴν διάθεσιν γὰρ συστηματοποιηθῶν ὅλαι αἱ δυναταὶ γνώσεις καὶ κατήντησεν εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἴτε γὰρ σημαίνῃ πολυμαθείαν, εἴτε γὰρ τὴν ἐνδιαφέρῃ ἢ κατάταξις, πηγάζουσα εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐκ μιᾶς ἐρασιτεχνικῆς ἢ ἐπαγγελματικῆς περιεργείας.

Ἡ πρακτικὴ ἔννοια τῆς ἀρχαίας «θεωρίας». Τὴν φιλοσοφίαν διὰ τοῦτο δὲν ἐννοοῦν, ὅσοι προσπαθοῦν γὰρ κερδήσασιν ἔτυμολογικῶς τὸ νόημά της. Ὅσοι ὁμοίως ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἔτυμολογίαν, θὰ ἀναγκασθοῦν γὰρ ἀνατρέξασιν εἰς μίαν ἔκφρασιν τοῦ θεωρητικοῦ βίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἐνδιαφέρει ἡ οὐσία τοῦ πράγματος, θὰ πρέπει ἐν τούτοις γὰρ συνεχίσασιν τὴν ἀναδρομὴν των πρὸς τὴν μικρασιατικὴν ἀκτὴν ἕνα καὶ πλέον ἀκόμη αἰῶνα περισσότερο, διὰ γὰρ συμπαρασταθοῦν ἐκεῖ πρὸς τὴν πρώτην προσπάθειαν τοῦ λόγου γὰρ λογοδοτήσῃ περὶ τοῦ κόσμου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται, γὰρ θεωρήσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι εἰς τὸ βάθος τῶν φαινομένων πραγμάτων.

Ἐξ ὅτου ἡ θεωρητικὴ σκέψις διέκρινε τὸν ἑαυτὸν της ἐκ τῶν ἄλλων ἀσχολιῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀντελήφθη ὅτι ἦτο ὁ ἀρμόζων τρόπος τοῦ βίου. Ὁ Θαλῆς καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲν διεκρίνοντο ἀπλῶς ὡς εὐφυέστεροι, ἀλλ' ὡς

ἀγοντες ἀποφασιστικῶς καὶ μὲ συνέπειαν θεωρητικὸν βίον. Διὰ τοὺς πρώτους, ὅπως ἀργότερον καὶ διὰ τοὺς περὶ τὸν Σωκράτη φιλοσοφοῦντας, ἡ «φιλοσοφία» ἦτο ἐν εἶδος πνευματικῆς ἀφοσιώσεως. Οἱ ἀφοσιούμενοι εἰς τὴν θεωρίαν εἶχον ὁμῶς πρὸ παντὸς ὑπ' ὄψιν τῶν τὴν πράξιν. Ἡ «θεωρία» δὲν ἦτο μία ἐνασχόλησις μὲ ἀφηρημένας σχέσεις ξένας πρὸς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀπεναντίας ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ἀπέκτα ἄξιον τοῦ ἀνθρώπου νόημα. Ἡ διαφορὰ συνίστατο εἰς τὸ ὅτι οἱ ἀφοσιούμενοι εἰς τὴν θεωρίαν δὲν ἠσχολοῦντο πλέον μὲ τὰ ἀσήμαντα καὶ τὰ πρόσκαιρα, ἀλλ' ἐζήτουν, ὅ,τι οὐσιαστικῶς ἤξιζε τὸν κόπον νὰ γνωσθῆ, ὅχι ἀπλῶς διὰ νὰ συσσωρευθῆ πλησίον ἄλλων γνώσεων, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀφομοιωθῆ πρὸς τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν. Διὰ τῆς θεωρίας προσελάμβανεν ὁ βίος πνευματικὴν ἀξιοπρέπειαν, ἐγένετο μία κίνησις πρὸς τὸ θεῖον, ἐπέκεινα τῶν γνωστῶν καὶ τῶν κοινῶς ὀνομαζομένων πραγμάτων.

Φιλοσοφία ὡς τρόπος ἀφοσιώσεως τῶν θεωρούντων εἰς ὅ,τι τοὺς ὑπερβάλλει. Δι' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, ἡ «ἐπιστήμη» ἐσήμαινε τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς θεωρίας. Ἀντίθετόν της ἦτο ἡ «δόξα», ἡ πνευματικὴ ὁμίχλη, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκινουῦντο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν οἱ ἀμέτοχοι τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Ὅσοι ὁμῶς ἐφιλοσόφουν, εὗρισκοντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία κατηθύνετο πρὸς τὴν «ἐπιστήμην», δηλαδή ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ πορευόμενοι ἐκοινώνουν τῆς θεωρίας, ἐπορεύοντο διότι ἐζήτουν νὰ μάθουν, τί ἐστὶ κατ' ἐξοχήν, ἀντελαμβάνοντο ὁμῶς τὴν γνῶσιν ὡς καταξίωσιν τοῦ λόγου ἐνώπιον τοῦ κατ' ἐξοχήν, ὡς καταυγασμὸν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τῆς ὑπερβατικῆς ἀληθείας. Εἴτε ἐπιστήμη, εἴτε ἀλήθεια, εἴτε σοφία ἐκλήθη ὁ σκοπὸς τοῦ θεωρητικοῦ βίου, τὸ οὐσιῶδες ἦτο ἡ σ τ ἄ σ ι ς τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ αἰτήματος, τὸ ὁποῖον τὸν ὤθει εἰς αὐθυπέρβασιν. Μία «μεταστροφή τῆς ψυχῆς» εἰς τὴν σύνδεσίν της πρὸς ὅ,τι τὴν ἐνδιαφέρει κατὰ βάθος καὶ τὴν χαρίζει εἰς τὸν ἑαυτὸν της, δταν ἀφοσιουμένη αὐθυπερβάλλεται, ἦτο τὸ λειτούργημα ὄσων ἀπέστρεφον τὸ πνευματικὸν τῶν βλέμμα ἐκ τῶν παροδικῶν καὶ τῶν

αὐτονοήτων, διὰ νὰ συγκεντρώσουν τὴν προσοχὴν των εἰς ὅ,τι ἤξιζε τὴν παρατήρησιν, πρὸς ὅ,τι τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ὑπερπηδήσουν τὰ πρόσκαιρα, τὰ συνήθη καὶ τὰ δεσμεύοντα, διὰ νὰ ἀναταθοῦν θεωρητικῶς πρὸς τὸ «ἀμήχανον κάλλος» τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου. Ὡς «θεωρία», ἡ φιλοσοφία ὑπῆρξεν ὁ τρόπος ἀναπτύξεως τοῦ σπέρματος τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐντὸς τῆς «λογικῆς ψυχῆς».

Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ οὐσιώδες εἰς τὴν φιλοσοφίαν δὲν ἦτο μία συλλογὴ γνώσεων, ἀλλὰ μία περιπέτεια τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόφασίς της νὰ δοθῆ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς πρὸς ὅ,τι τὴν ἀπελευθέρωνεν ἐκ τῶν προσωρινῶν καὶ τῶν φθαρτῶν, διὰ νὰ τὴν βαπτίσῃ εἰς τὸ φῶς του καὶ νὰ τὴν γονιμοποιήσῃ δι' ἔργα ἀθάνατα. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς φιλοσοφίας ἐστάθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ αἶτημα τῆς ἀφοσιώσεως, τὸ ὁποῖον συνώδευεν ὄσους ἐπεσκέπτοντο τὸ τέμενος τῆς θεωρίας, εἴτε εἶχον κατὰ νοῦν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν τελετὴν, εἴτε εἶχον ἔλθει διὰ νὰ περιεργασθοῦν, εἰ δυνατὸν ὁμως νὰ μείνουν ἀμέτοχοι τῶν πραττομένων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνέβη νὰ πλανηθοῦν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φιλοσοφίας ἀνθρωποι σταθερῶν δοξασιῶν, π.χ. κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σοφισταὶ ἢ μαθηταὶ σοφιστῶν ἢ ἀργότερον πολλοί, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον τὴν φιλοσοφίαν ὡς μέσον πνευματικῆς λάμψεως. Ὅσοι ὁμως ἠθέλησαν νὰ φιλοσοφήσουν φορτωμένοι μὲ ἀφιλοσόφητα κοσμήματα, διεπίστωσαν φιλοσοφοῦντες τὴν πνευματικὴν των ἔνδειαν. Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θεωρίας ἔχασαν ὅ,τι συνεκάλυπτε τὰ ρήγματα τῆς βεβαιότητος καὶ ἀντελήφθησαν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἦτο ἐν αἶτημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἤμποροῦσαν πλέον νὰ λησιμονήσουν οὔτε καὶ χωρὶς νὰ ἀφοσιωθοῦν νὰ ἐκπληρώσουν. Τὴν ἀκολουθοῦσαν ἐξομολόγησιν δὲν εἶπε πλατωνικὸς ἔφηβος εἰς τὸν διδάσκαλόν του, ἀλλ' εἰς τὸν *Jacobi* ἢ *Fichte*: «Ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας μας ἐστάθη ἡ ὑπεροψία: νὰ διατὶ ἐχάσαμεν τὴν ἀθρότητα μας· ἀντικρύσαμεν ὁμως τὴν γυμνότητά μας καὶ ἀπὸ τότε φιλοσοφοῦμεν ἐξ ἀνάγκης διὰ τὴν λύτρωσίν μας»¹.

(1) 30 Αύγ. 1795, Briefwechsel hg. v. H. Schulz, Leipzig I. Bd. 1925, S. 502.

Τί συμβαίνει, όταν ἐρωτῶμεν φιλοσοφικῶς. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν δὲν εἶναι μία ὑπόθεσις μόνον τοῦ νοῦ, ἡ ἀσχολία ὠρισμένων ὥρων τοῦ εἰκοσιτετραῶρου, τὸ ἐπάγγελμα ὄσων θὰ ἤθελον γὰ ἀμείβωνται ἀναλύοντες προβλήματα καὶ ὑπαγορεύοντες τὰς λύσεις, ἀλλὰ μία ἀφιέρωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἓν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἄλλο ἀνθρώπινον ἔργον δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀντικαταστήσῃ καὶ διὰ τοῦτο, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ πόλος ἐνὸς διλήμματος, μόνον ὁ θάνατος θὰ ἤμποροῦσε νὰ τοῦ ἀντιταχθῇ. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν παίζεται τὸ νόημα τῆς πνευματικῆς ὑπάρξεως. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐρωτᾷ καὶ συγχρόνως ὅτι ἡ ἐρώτησις δὲν ὑποβάλλεται ἐξ ἀπλῆς περιεργείας, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἰκανοποιηθῇ διὰ μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀπαντήσεως, ἀλλὰ συνοψίζει τὴν ἀμηχανίαν πρὸ ἐνὸς φράγματος, τὸ ὁποῖον ἀπαγορεύει τὴν περαιτέρω κίνησιν, ἐπομένως εἶναι μία ἀπορία ἐνώπιον ἐνὸς ἐμποδίου, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον φράσσει τὴν ὁδὸν τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ὑπερβάλλεται, κρίνει ὀλόκληρον τὴν μέχρι τοῦδε λογικὴν κίνησιν, ὡς ἐὰν ἐδείκνυεν, ὅτι ἡ κατεύθυνσις εἶναι ἐσφαλμένη, ἐφ' ὅσον ὠδήγησεν εἰς ἀδιέξοδον.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις εἶναι ὁ παλμὸς τῶν ἀφοσιουμένων εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν. Ἐκφράζει τὴν δύναμιν τῆς συνεπειᾶς ὄσων κατευθύνουν τὰ θέματα τῶν ἐντὸς τῆς θεωρίας πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Εἶναι ἡ βασικὴ μορφή τῆς συγκινήσεως πρὸ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐσώτατα μᾶς ἐνδιαφέρει ὡς φορεῖς τοῦ λόγου. Ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἄρθρον μιᾶς πίστεως, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ἐρωτᾷ, δὲν γνωρίζει, ἀλλ' ἐπειδὴ μᾶς χαρίζει εἰς ὅ,τι μᾶς ὑποδεικνύει τὴν ἀγνοίαν, μᾶς ἀνυψώνει πρὸς ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ γνωσθῇ· ἐπειδὴ ὁμῶς ἔχει ὡς πρόβλημα καὶ ὡς λύσιν τὸν ἐρωτῶντα, δὲν ἀναφέρεται εἰς μίαν ὑπάρχουσαν ἀπάντησιν, ἀλλὰ δημιουργεῖ τὴν ἀπάντησιν, ἐν ὅσῳ διαρθρώνει τὴν ἰδικὴν τῆς φύσιν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας ἀποκτᾷ μίαν ἐσωτερικὴν διάστασιν, ἡ ὁποία ἐκτείνεται, ὅταν διατρυπᾷ τὰ φράγματα τῆς θεωρίας, δηλαδή ὅταν ὁ λόγος ἀντιλαμβάνεται τὴν προβληματικὴν τοῦ παρουσίας ἐξ ἐνὸς νέου σημείου παρατηρήσεως: ὅταν ἀντικρύσῃ

τὸ αἶτημα τῆς «ἐπιστήμης» εἰς μίαν διὰ τὴν ὑπερβατικὴν τοῦ δύναμιν προσιτὴν θεωρητικὴν περιοχὴν.

Περὶ τὴν φιλολογικὴν διάστασιν τῆς «ἐπιστήμης». Μετὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν ἡ ἐπιστήμη ἔπαυσε νὰ παρουσιάζεται ὡς στέφανος τῶν θεωρητικῶν ἀγωνισμάτων, διὰ νὰ προσλάβῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον μορφολογικὴν σημασίαν, νὰ ἐκφράξῃ κατὰ μὲν τὸν Μεσαιῶνα μίαν γενικὴν κατεύθυνσιν τοῦ πνεύματος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνελύοντο καὶ συνετάσσοντο τὰ ἐνδιαφέροντα τὴν ἐποχὴν προβλήματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διδαγμάτων τῆς Γραφῆς ἢ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀπόψεων τῆς ἐπισήμου παραδόσεως, ὁπότε τὸ ὄνομα τῆς συνέπεσε πρὸς τὸ λατινικὸν *doctrina*, ὅταν δὲ ἀνέτειλαν οἱ Νέοι χρόνοι ἐν νέον εἶδος συστηματικῆς, εἰς τοὺς νόμους τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἀφορώσης γνώσεως, ἡ ὁποία βαθμηδὸν προεβλήθη ὡς μόνη ἀληθὴς γνώσις, ὡς ἡ καθ' αὐτὸ *scientia*, ὄνομα, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὰς νεορωμανικὰς γλώσσας. Κατὰ τρόπον ἀνάλογον, εἰς τὴν γερμανικὴν ἡ λέξις «γνώσις» (*Wissen*) ἔθεσε τὴν βάσιν διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐνὸς ἀφηρημένου οὐσιαστικοῦ (*Wissenschaft*), ὑπὸ τὸ ὁποῖον τὰ εἶδη τῶν γνώσεων ἐλάμβανον ἐσωτερικὴν συνοχὴν, διετάσσοντο μεθοδικῶς καὶ ἀπέκτων τὸ δι' ὅλους ἐπίσημον πρόσωπόν των. Τὸ νέον αὐτό, διὰ τὴν ἱστορικὴν μοῖραν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀγνωστον εἶδος γνώσεως ἐκαλύφθη εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης, ὡς δηλούσης συνεπῆ καὶ ὑπεύθυνον λογικῶς θεμελιωμένην γνώσιν. Εἰς τὰς ἡμέρας μας ἡ πρὸς τὰς μεθόδους, τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν λογικὴν τοῦ πειραματικῶς ἐλεγχίμου καὶ μαθηματικῶς παραστατοῦ εἶδους γνώσεως ἀσχολουμένη φιλοσοφικὴ τάσις θέλει εἰς ὅλας τὰς γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκει ἔκφρασιν, νὰ ἐκπροσωπῆται ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἐπιστημολογία». Ὅταν ἐξ ἄλλου πρόκειται εἰς λεξικογραφικὰς ἐργασίας ἢ κατὰ τὴν ἐξήγησιν ἀρχαίων κειμένων νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ ὅρος τῆς «ἐπιστήμης», τὴν ἀμηχανίαν λύει προσωρινῶς ὁ ὁμώνυμος ὅρος, ὅπως τὸν ἐννοοῦμεν σήμερον.

Λέξεις όμως από της μίας γλώσσης εις την άλλην ή από της μίας γλωσσικής εποχής εις την ακολουθοῦσαν ἐρμηνεύονται, όταν ὑπάρχη τὸ ἀντίκρουσμα. Αἱ λέξεις λόγος, ἰδέα ή ἐντελέχεια δὲν «ἀποδίδονται», ἀλλ' ὀφείλουν νὰ ὑπερασπίσουν τὸ περιεχόμενον των ἀμετάφραστοι, νὰ κρατηθοῦν ἐπὶ παγκοσμίου γλωσσικῆς κλίμακος, ὅπως τὰ «μαθηματικά», ή «φιλοσοφία» ή ή «λογική». Ἡ διατήρησις αὐτῆ δὲν εἶναι ὅμως ἄνευ κινδύνων, διότι ή πνευματικὴ ἐξέλιξις ὑπὸ τὸν χρησιμοποιούμενον ὄρον μεταβάλλει τὴν ἀρχικῶς ἐννοηθεῖσαν πραγματικότητα, ὅπως λόγου χάριν συνέβη εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὄρον τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν «θεωρία» ή εἰς τὸν νεοελληνικὸν «τραγούδι» (τραγωδία). Τὸ ὅτι λοιπὸν οἱ ἐρμηνεύοντες τὴν ἀρχαίαν «ἐπιστήμην» θέτουν ὡς ἰσοδυνάμους τὰς νεωτέρας ἐννοίας *science*, *Wissenschaft* ή «ἐπιστήμην», τοῦτο δὲν ὑποδηλοῖ ἀπαραιτήτως ὅτι ἐννοοῦν, περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ ἐξίσωσις αὐτῆ γίνεται πολλάς φορές ἀφορμὴ παρεξηγήσεων, ὅπωςδὴπατε συμβάλλει ἐλάχιστα εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Μολονότι ὅμως τὸ ζήτημα τῆς «ἐπιστήμης» δὲν εἶναι ἀπλοῦν πρόβλημα τῆς ἑτυμολογίας, ή φιλολογικὴ ἐξέτασις ἀνοίγει ἐν τούτοις τὴν πύλην, διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς δύο ἰδιοτύπους ἐκφράσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἴδωμεν, ὅτι μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, ὅπως ή τελευταία ἐννοεῖται ἀπὸ τεσσάρων αἰῶνων, ὑπάρχει μία διαφορὰ οὐσίας.

Οἱ Νέοι χρόνοι καὶ ή διὰ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης ἀντιμεταφυσικὴ των διάθεσις. Τὴν παρουσίαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ἐχαρακτήρισαν δύο σημαντικὰ γεγονότα: α) τὸ αἶτημα καὶ ή ἀνάπτυξις τῆς μεθόδου καὶ β) ή ἀποστροφή ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς ἐπισήμου ἀντιπροσώπου τῆς φιλοσοφίας. Ὅχι τόσον εἰς τοὺς ἐπαγωγικοὺς κανόνας τοῦ Βάκωνος καὶ τὸν «περὶ τῆς μεθόδου λόγον» τοῦ Καρτεσίου ή τὸ ἰδεῶδες δλοκλήρου τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος νὰ γράψῃ ἐν «νέον Ὅργανον», ἀλλ' ἰδίως εἰς τὰς ἐργασίας τῶν μὴ φιλοσοφούντων φυσικῶν παρουσιάζεται ή δίψα

μιας γνώσεως, τὴν ὁποῖαν στηρίζουν συστηματικῶς παρατηρούμενα γεγονότα, διακρίνει ὀργανικὴ ἐνότης καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν ἐγγυῶνται ἀνά πάσαν στιγμὴν ἐπαναληπταὶ πειραματικαὶ παρατηρήσεις. Ἐνῶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν φύσιν *doctrinae* ἦσαν ἀπλοὶ κατάλογοι γεγονότων συνυφασμένων πρὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μεταφυσικὰς ὀπτασίας ἢ μαγικὰς πίστεις, τῶρα δὲν γίνονται πλέον ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἐπιστήμης ἀποδεκτὰ φυσικὰ συμβάντα, ἐφ' ὅσον δὲν ὑποτάσσονται εἰς τὴν μεθοδικὴν γνῶσιν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ ἀριθμῶν καὶ δὲν ἀποδεικνύονται ὑπὸ τοῦ πειράματος.

Ἐξ ἀρχῆς ἡ νέα αὐτὴ κατεύθυνσις πνευματικῆς δραστηριότητος ἔθεσε τὸν ἄνθρωπον πρὸ αἰτημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀνταποκριθῆ, ἐὰν ἔμενε πιστὸς εἰς τὰ πρότυπα τοῦ παρελθόντος. Ὁ Γαλιλαῖος ἐκολακεύετο νὰ θεωρῆται, παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κινδύνους τῆς στάσεώς του, σημαιοφόρος τῆς σταυροφορίας κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ καιρὸς ἀπῆτει μίαν ἐγκατάλειψιν τῆς μεταφυσικῆς, δηλαδὴ θεώρησιν τῶν ἐρωτημάτων, τὰς λύσεις τῶν ὁποίων ἐσυστηματοποιοῦν αἱ σχολαὶ τοῦ Μεσαιῶνος, ὡς ἀδιαφόρων διὰ τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἱστορικῆς ὥρας. Ἡ περὶ τὰ *universalia* ἔρις καὶ αἱ διενέξεις περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος ἐφαίνοντο εἰς τοὺς φορεῖς τοῦ αἰτήματος τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ὡς ἱστορικῶς ἀσήκωτα βάρη.

Τὴν σοβαρότητα τῶν προβλημάτων τῆς παραδόσεως τὸ γεννώμενον πνεῦμα τῆς ἐρεύνης δὲν εἶχεν οὔτε τὴν διάθεσιν οὔτε τὴν δύναμιν νὰ διαμφισβητήσῃ. Ἐὰν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀνεπτύχθη ραγδαίως εἰς τοὺς Νεωτέρους χρόνους, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ὅτι δὲν ἀντελήφθη τόσον τὴν ἀποστολὴν τῆς ὡς τρόπον διαψεύσεως τῶν παραδεδομένων, δὲν ἐπεδίωξε δηλαδὴ νὰ ἀποδυθῆ εἰς ἀγῶνα ἐπὶ θρησκευτικῆς ἢ μεταφυσικῆς βάσεως καὶ κατὰ τοῦτο νὰ συνεχίσῃ τὴν μεσαιωνικὴν παράδοσιν, ἀλλ' ἤνοιξε μίαν κατεύθυνσιν, ἡ ὁποία τὴν ἀπεμάκρυνε συνεχῶς καὶ ἐκ τῆς διδακτικῆς τοῦ προσφάτου καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ ἀπωτέρου παρελθόντος. Τὴν ἐπιστήμην δὲν ἐνδιέφερε πλέον οὔτε ἡ *ordo*

sempiternus rerum οὔτε ἢ ἐκ τῶν σκιῶν πλατωνικῶν σπηλαίων ἐλευθεροῦσα «ἐπιστήμη». Ζήτημα διὰ τὴν νεωτέραν «ἐπιστήμην» ἦτο, πῶς ἢ *ordo naturalis* θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξακριβωθῇ πειραματικῶς καὶ πῶς αἱ φαινόμενα «σκιαί» ἦτο δυνατόν νὰ περιγραφοῦν μὲ «μαθηματικὴν ἀκρίβειαν».

Ὁ θραυσματικὸς χαρακτῆρ καὶ ἡ ἀξιοματικὴ ἀνετοιμότης τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Ἡ διάθεσις αὐτὴ ἐσήμαινε πρῶτον, ὅτι ἡ ἐπιστήμη παραιτεῖται τῆς δλότητος καὶ τῆς ὀριστικότητος καὶ δεύτερον ὅτι ἡ γνῶσις, τὴν ὁποίαν ἐπιτυχάνει, εἶναι ἀσχετὸς πρὸς τὴν προσωπικὴν μοῖραν. Διαρκούσης τῆς κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας ἀναπτύξεως τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ πρόοδος τῆς ἐρεύνης ἠγοράσθη μὲ τὸ ἀντίτιμον ἐνὸς συνεχῶς αὐστηροτέρου περιορισμοῦ. Ὅσον τὸ ἀντικείμενον ἔχανεν εἰς ἕκτασιν, τόσον ἐκέρδιζεν εἰς βάθος. Ταυτοχρόνως, ὅσον τὸ πόρισμα ἐθεωρεῖτο μὲν τελικόν, ἀλλ' ὄχι ὡς τέλος τῆς ἐρεύνης, τόσον ἡ ἐπιστημονικὴ ζήτησις κατέκτα ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς χώρους τοῦ ἐπιστητοῦ.

Διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς, ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ συγκατατεθῇ νὰ ἐμφανίζεται εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν, νὰ ἀντικαταστήσῃ δηλαδὴ τὴν μοναδικότητα διὰ τῆς ἐνότητος, νὰ ἐγνοῆται κυριολεκτικῶς ὑπὸ τὸν ὄρον «φυσικαὶ ἐπιστήμαι», μὲ ἄλλους λόγους εἰς τὴν οὐσίαν τῆς νὰ εἶναι πάντοτε μία ἐπὶ μέρος ἐπιστήμη, ἡ ὁποία οὔτε τὸ δικαίωμα οὔτε τὴν ἰκανότητα θὰ εἶχε νὰ ἀντιπροσωπεύῃ ὅλας τὰς ἄλλας, νὰ παρατηρῇ δηλαδὴ ὀλόκληρον τὸ κοσμικὸν γίνεσθαι *uno aspectu*. Ἡ ἐκουσία αὐτὴ παραίτησις «κατέστη ἡ μοῖρα τῆς (φυσικῆς) ἐπιστήμης»¹. Ἐκ παραλλήλου, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν κίνησιν τῆς διὰ τῆς ὑπερπηδῆσεως τῆς ἀληθείας, ἦτοι ὄχι μόνον νὰ μὴ θεωρῇ ὡς «ἀλήθειαν» τὴν γνῶσιν ἐνὸς φαινομένου ὡς φαινομένου, ἀλλ'

(1) C. F. v. Weizsäcker, Die Geschichte der Natur, ὡς ἀν. S. 10.

ιδίως νὰ τὴν βλέπη ὡς «τὸ ἀσύμπτωτον τῆς ἐρεύνης»¹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε, νὰ μὴ εἶναι ποτὲ ὀριστική καὶ νὰ ἐμφανίζεται ἐκ μεθοδικῆς ἀρχῆς ὡς ἀνέτοιμος, συμβολιζομένη διὰ μιᾶς ἀτελευτήτου γραμμικῆς κινήσεως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν «εὐκυκλον» ἀλήθειαν τοῦ ἀρχαίου φιλοσοφικοῦ πνεύματος.

Ὡς πρὸς τί διαφέρει ἐν προκειμένῳ ἡ φιλοσοφία. Ἐκ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἡ φιλοσοφία εἶδε τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ὁλότητα. Ἐνῶ «οὐδεμία τῶν ἄλλων (ἐπιστημῶν) ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὄντος, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτεμόμεναι περὶ τούτου θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός»², ἐνῶ δηλαδὴ αἱ ἐπιμέρους ἐπιστήμαι ἀσχολοῦνται πρὸς ἐν μόνιον τῆς ὕλης, τὴν φιλοσοφίαν ἐνδιέφερον ἀνεκάθεν ὁ σύνδεσμος τῶν τομέων ἐρεύνης, ὁ κοινὸς λόγος τῶν φαινομένων μορφῶν τοῦ εἶναι, ἡ βάση, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ φαίνεσθαι διεσπᾶτο εἰς τὴν πολλότητα, μετὰ τῆς ὁποίας μᾶς φέρουν εἰς ἐπαφὴν αἱ αἰσθήσεις. Μακρὰν ἐν τούτοις ἀπέχει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἐκ τῆς ἐναντίον τῆς διασπάσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὑποστηρικθείσης ἀπόψεως, ὅτι δῆθεν ἡ φιλοσοφία εἶναι μία καθολικὴ τάσις ἐρεύνης, ἔχουσα ὡς σκοπὸν «νὰ δώσῃ μίαν γενικὴν περιγραφὴν ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος»³. Ὅσοι ἀντιδιαστέλλουν τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τῆς φυσικῆς, ἐπειδὴ γενικεύουν ἐπὶ παγκοσμίου κλίμακος τὸ ἀντικείμενόν τῆς, δὲν κάνουν ἄλλο τίποτε, παρὰ νὰ φαντάζονται μίαν φυσικὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία θὰ μετουσιούτο εἰς φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ θὰ ἠρεῦνα ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ φαίνεσθαι ἀνεξαιρέτως, ὑπερέχουσα κατὰ τοῦτο εἰς ἕκτασιν ὄλων τῶν εἰδικῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Εἶναι ὁμῶς ἡ φιλοσοφία μία «τάσις ἐρεύνης», ὅπως ἐννοοῦμεν τὴν ἔρευναν σήμερον; Ἐχει δηλαδὴ ἡ φιλοσοφία τὰ γνωρίσματα τῆς συγχρόνου εἰδικῆς ἐπιστήμης;

Περισσότερον κάθε ἄλλης φορᾶς, σήμερον ἡ φυσικὴ γνωρί-

(1) *Lichtenberg*, πρὸς *B. Bavink*, ὡς ἀν. S. 274.

(2) Ἀριστοτέλους, *Τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ* Γ1, 1003α 23—25.

(3) *G. E. Moore*, *Some main problems of Philosophy*, London - New York 1958², p. 2.

ζει, ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ βασίζεται χωρὶς ἔλεγχον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιστημονικοῦ παρελθόντος, οὔτε νὰ καθορίζῃ ἐκ τῶν προτέρων τὰς ἐννοίας τῆς, διότι διὰ τὴν διατύπωσίν των ὑπεύθυνος θεβαίως εἶναι ἢ σχεδιαζομένη, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς μεθοδικὰς τῆς ἀπαιτήσεις ἀπροκαθόριστος ἔρευνα. Διὰ νὰ ἐπιχειρηθῇ ὁμοῦς ἢ ἔρευνα αὐτή, πρέπει ὁ ἐπιστήμων νὰ ἔχῃ σαφῆ γνῶσιν τῶν προϋποθέσεών τῆς, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος εἰς τὸ Α' Μέρος τοῦ ἔργου. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχωρήσῃ ὅπουδῆποτε καὶ ὅπωςδῆποτε, ἀλλὰ νὰ π ρ ο ὕ π ο θ ἔ σ η ὡς ἰσχύοντα καὶ σκόπιμα μέτρα, μεθόδους, πειραματικὰς διατάξεις καὶ ὑποθέσεις ἐργασίας. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἐπιστήμων ἀναχωρῇ ἐκ μιᾶς ἐρωτήσεως ἀποσκοπούσης εἰς τὴν μαθηματικὴν κατανόησιν ἐνὸς δεδομένου καὶ πρὸς τοῦτο βασίζεται ἐπὶ τοῦ πειράματος διαθέτων ἐμπειρικῶς δοκιμασθείσας ἀρχὰς, ἐὰν συμβαδίζῃ πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς μετρήσεως καὶ προσερείδεται ἐπὶ τῆς ἐπιτευχθείσης γνώσεως πρὸς ἐπαύξησίν τῆς, ἐρωτῶμεν: ἐπὶ ποίου δεδομένου στηρίζεται ὁ φιλοσοφῶν, ποῖα μέσα καὶ ποῖαι μέθοδοι ἐξυπηρετοῦν τὴν σκέψιν του, εἰς ποῖαν τεχνικὴν ἠμπορεῖ νὰ ἐπαφεθῇ καὶ ἐὰν εὐρίσκη εἰς τὴν κτηθεῖσαν γνῶσιν τὴν προϋπόθεσιν τῆς περαιτέρω ἀνεξίξεως τοῦ προβλήματός του. Ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς:

Φιλοσοφικὴ σκέψις ἀφυπνίζεται, ὅταν τὸ πνευματικὸν ἔδαφος κλονίζῃ ἢ παρουσία τοῦ κατ' ἐξοχήν, δηλαδή τὸ αἷτημα μιᾶς ἐξ ἀρχῆς λογικῆς θεμελιώσεως τῆς διὰ τὴν διάστασίν τῆς ἀπροϋποθέτου καὶ ὑπευθύνου ἐλευθερίας. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς πνευματικῆς ἀνεδαφικότητος ἐπὶ τοῦ κατ' ἐπίφασιν θεμελιούντος, ἀκολουθουμένη ὑπὸ μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀξιώσεως πρὸς αὐτοθεμελίωσιν, πρὸ πάντων ὁμοῦς ἢ ἀναζητήσεις αὐτῆ τοῦ θεμελίου εἰς τὸν αἰτούμενον χῶρον πέρα τοῦ προσφερομένου ὠθεῖ κατὰ κύριον λόγον τὴν φιλοσοφοῦσαν σκέψιν, νὰ συλλάβῃ τὸ ὑπάρχον ὡς μίαν ὁλότητα, ὄχι ὁμοῦς διὰ νὰ συγκρατηθῇ ἐπὶ τῆς φαινομένης ἐκτάσεώς τῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν διαπεράσῃ κατὰ βάθος πρὸς τὴν ἐνιαίαν ἀρχὴν τῆς. Θὰ παρεβλέπετο λοιπὸν τὸ οὐσιῶδες, ἐὰν

παρεδεχόμεθα, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐποφθαλμιᾷ τὴν γενικὴν ἐννοίαν διὰ τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων. Ὁχι διὰ τὴν συστολήν τῆς πολλότητος ἐντὸς μιᾶς σαφῶς περιγραφτῆς ἐννοίας, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπέρβασιν τοῦ πολλαπλοῦ εἰς τὴν συνολικὴν του ἐμφάνισιν ἀγωνίζεται ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος φιλοσοφεῖ.

Διαφορὰ φιλοσοφίας καὶ φυσικῆς εἰς τὸν τρόπον ἀντίληψως τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ φιλοσοφία διακρίνεται ριζικῶς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ὡς ὑπερβατικῆς τάσις. Καθ' ὃν χρόνον ἐπιχειρεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν θέσιν καὶ τὴν φύσιν του ἐντὸς τοῦ κόσμου, ὁ λόγος ἀγορθοῦται ὡς ἐν αὐτοσυνείδητον πρόβλημα. Γίγνεσθαι σημαίνει διὰ τὸν λόγον «ἐνδον σκάπτειν», ἐκπόρθησιν ἰκανότητος δημιουργοῦ ἀναδιώσεως παλαιῶν προβλημάτων, δηλαδὴ χρονικῶς παρελθόντων, ἀλλ' ἱστορικῶς παρόντων συνδέσμων ἀνθρώπου καὶ κατ' ἐξοχὴν ἢ ὑποβολῆς νέων ἐρωτημάτων, δηλαδὴ ἀντίληψιν μιᾶς νέας σχέσεως τοῦ θεωροῦντος ἀνθρώπου πρὸς ὅ,τι θεμελιώνει ἢ θὰ ἐθεμελίωνε τὴν ἱστορικὴν του παρουσίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ λόγου εἰς τὸν ἑαυτὸν του διὰ τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς τὸν ἰδικόν του προβληματισμόν καὶ διὰ τῆς ἐμβαθύνσεως αὐτῆς πρὸς μίαν διαρκῆ ὑπερπήδησιν τῶν ἀτομικῶν του διαστάσεων. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ ἐμβάθυνσις τοῦ λόγου συμπίπτει πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ του προβληματισμοῦ.

Εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ἡ ἐρώτησις περιορίζεται εἰς τὴν παροχὴν τῆς μεθοδικῆς λαβῆς πρὸς μαθηματικὴν διάρθρωσιν τοῦ ἐμπειρικῶς διαγνωστοῦ. Ὄταν ὁμοῦς τὸ πρόβλημα περιγραφῆ εὐκρινῶς διὰ τῆς ἐρωτήσεως, ἀρχίζει ἡ ὑποκατάστασις τῆς διὰ τῆς πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος πειραματικῶς συγκροτουμένης ἀπαντήσεως. Βαρύτητα εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην δὲν ἔχει ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς πρὸς ἐκείνην ἀπαντήσεως. Διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρωτήσεως δὲν ἐρωτᾶται ὁμοῦς ἐν πρᾶγμα, ἀλλὰ καθορίζεται ἡ στάσις τοῦ ἐρωτῶντος ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ὄταν ὁ ἐπιστήμων ἐρωτᾷ, γνωρίζει ὅτι πρόκειται περὶ